

AZ IFJÚSÁG ÉLETHELYZETÉNEK ÉS POLITIKAI AKTIVITÁSÁNAK FELTÉRKÉPEZÉSE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN MAGYARORSZÁGON – INTERJÚ DR. SZABÓ ANDREA¹ TÁRSADALOMKUTATÓVAL

– Déri András –

Az ifjúságkutatás ma ismert intézményrendszere, mint a Bauer Bélával készült interjú bevezetőjében részletesebben is olvasható, az 1990-re kikristályosodó demokratikus átmenet után alakult ki és szilárdult meg. A politikai rendszerek változása különösen fontossá és aktuálissá tette azt, hogy a fiatalokat az (ifjúsági) kultúra szempontjai mellett a politikai-ideológiai elkötelezettségek és aktivitás mentén is vizsgálják. Szabó Andrea, aki a nagymintás ifjúságkutatásokban a kezdetektől fogva meghatározó szerepet vállal, ezt a szempontot (is) képviselte a kutatásozrotatban és további jelentős ifjúságkutatásokban, amelyekben részt vett, és amelyek alapvetően határozzák meg, mit tudunk, mit gondolunk, és hogyan beszélünk a mai magyar fiatalokról.

Szabó Andreával az eddigi pályafutásáról, a nagymintás ifjúságkutatások ebben elfoglalt helyéről, és néhány további tartalmi és módszertani kérdésről beszélgettünk.

Mielőtt kifejezetten az ifjúságkutatásokra kanyarodnánk, egy általánosabb kérdéssel kezdenék. Hogyan lettél társadalomtudós? Mi vezetett téged a társadalom kutatása felé?

Van egy történetem ezzel kapcsolatban. 1989. szeptember 23-án ott voltam a Kossuth téren, amikor a köztársasági elnök, illetve egészen pontosan az ideiglenes köztársasági elnök, Szűrös Mátyás², kikiáltotta a köztársaságot. A Kossuth tér akkor még más elrendezésű volt, és az ideiglenes köztársasági elnök kihajolt a parlament egyik ablakából, úgy mondta el az óriási tömeg előtt a beszédét. Ebből egyébként egy szót sem hallottunk, csak azt érzékeljük, hogy a tömeg ujjong, és a tömeghatások révén persze mi is ujjongtunk. Az egy meghatározó generációs élményem, én akkor úgy éreztem,

hogy kaptam egy feladatot, hogy őrizzem meg azt, amit a köztársasági elnök a kezembe adott, őrizzem a demokráciát és a köztársaságot.

Ennek szellemében gondolkodom mind a mai napig, és úgy gondolom, hogy ezt a feladatot akkor tudom a legjobban ellátni (tudom, hogy ez kicsit patetikusnak hangzik manapság) hogyha jó, társadalmilag hasznos kutatásokat végzek. Azok a területek, amikkel foglalkozom, tehát a választói magatartás, a politikai érdeklődés és részvétel, a fiatalok, mind olyan témakörök, amelyek adott esetben kézzelfogható haszonnal is járnak a társadalom számára. Tehát így teszek eleget ennek a feladatnak, amit nagyon sok évvel ezelőtt, elsőéves egyetemistaként kaptam az ideiglenes köztársasági elnöktől.

¹Szabó Andrea szociológus, politológus, a politikatudomány doktora. A Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének igazgatója ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetének egyetemi adjunktusa, az Aktív Fiatalok Kutatócsoport vezetője.

²Szűrös Mátyás (1933–): politikus, 1951-től a rendszerváltásig az MDP majd az MSZMP, utána 2002-ig az MSZP tagja. 1989. október 23. és 1990. május 1. között ideiglenes köztársasági elnök.

Szóval nem is volt kérdés, a sorsom, mivel szociológiából és aztán párhuzamosan politikatudományból szereztem diplomát, később elvégeztem a szociológia doktori iskolát, amelyik akkor még egy különleges doktori iskola volt. Ma már nem lehetséges, de akkor az ELTE Szociológiai Intézet és a Közgáz, tehát a mai Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Tanszéke együtt szervezte a szociológia PhD-t. Mi voltunk a második évfolyam, és volt jó néhány olyan óránk, ahol az első és a második évfolyam együtt járt, tehát mi ilyen különleges évfolyam voltunk. Elvégeztem ezt az egyesített doktori iskolát, szigorlatoztam belőle, de aztán őszintén szólva, némi lustaság miatt, a szociológiát mégsem fejeztem be, tehát nem adtam le a doktori disszertációt, hanem politikatudományból doktoráltam. Szabó Máté³ professzor úrnál írtam a doktori disszertációm.

Vannak-e olyanok a tudományos életben, akiket mentoraidnak tekintesz?

Úgy vélem, hogy azok az igazán jó kutatók, akik szakmai alázattal rendelkeznek, aminek nagyon fontos tétele az, hogy legyenek példaképeid, mentoraid, vagy legyenek olyan emberek, akikre felfigyelsz, tiszteled a munkásságukat. Jó néhány ilyen ember volt az életemben, akiről azt kell, hogy mondjam, hogy nélkülük nem ott tartanék, ahol most tartok. Először Gázsó Ferenc és Somlai Péter professzor urakat, illetve természetesen Bihari Mihályt⁴, Szabó Mátét és Körösenyi András⁵ szeretném megnevezni. Tehát a szociológiai vonal és a politikatudományi vonal is megvan a szakma szocializációban, és mindez egyesült abban a munkacsoportban az MTA Politikatudományi Intézetében, amelyik politikai szocializációval foglalkozott az 1980-as évek közepétől. A munkacsoportnak Kéri László⁶, Stumpf István, Laki László, voltak a tagjai, és Gázsó Ferenc vezette. A látásmódot, azt, hogy a politikatudományt és a szociológiát nem lehet egymástól és a társadalomtól elválasztani, hanem ezt az egészet együtt kell nézni – és nekünk felelősségünk van a társadalom irányában –, ezt részben tőlük tanultam.

³Szabó Máté (1956–): jogász-politológus, 2007 és 2012 között az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, majd 2013-ig az alapvető jogok biztosa.

⁴Bihari Mihály (1943–): jogász, politológus, a politikatudományok akadémiai doktora. 1999 és 2008, valamint 2010 és 2013 között az Alkotmánybíróság tagja, 2005–2008-ban elnöke.

⁵Körösenyi András (1959–): politológus, az MTA doktora, 2010 és 2015 között az MTA Politikatudományi Intézetének igazgatója, 2012–2015 között az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója. Kutatási területei: plebiszciter politika, vezérdemokrácia, demokráciaelmélet, politikaelmélet, magyar politika.

⁶Kéri László (1951–): politológus, kutatási területei közé tartoznak: politikai változások, a többpártrendszer alakulása, politikai kultúra és szocializáció, a média és a politika változó viszonya.

Ehhez a körhöz jöttek még azok a mentorok, akiről fentebb beszéltem.

Ez kicsit megerősíti azt a hipotézisemet, hogy a politikatudomány elitjében azért inkább férfiak voltak jelen. Jelentett-e számodra bármilyen hátrányt, vagy akár előnyt, hogy nőként léptél a szakmába?

Az a helyzet, hogy amikor '97 őszén elkezdtem dolgozni a Politikatudományi Intézetben, akkor azt hiszem, én voltam a legfiatalabb, és nem sok nő volt rajtam kívül. Kicsit csodabogárnak is tekintettek egy időben, hogy egy fiatal nő mit keres ott, de nagyon befogadó volt a közeg. Tehát összességében nekem a Politikatudományi Intézetben soha semmilyen hátrányom nem volt abból,

hogy nő vagyok, sőt, bizonyos értelemben, egy idő után, amikor rájöttem arra, hogy tényleg komolyan gondolom azt, amit csinállok, akkor az elfogadás mellett a befogadás is megtörtént. Szerintem ez a két szó nem teljesen ugyanazt jelenti, tehát nem egyszerűen elfogadták, hogy ott vagyok, hanem tényleg támogattak abban, amit kutatok. Ennek kapcsán tennék hozzá a mentorokhoz még egy nevet, aki nagyon sokat segített nekem, Kovách Imrét⁷ szeretném mindenképpen megemlíteni, aki már a '97-es időszakban is ott volt, és aztán később is, mostanában is nagyon sokat dolgozom vele.

Szociológusként sem éreztem soha, hogy hátrány lenne, hogy nő vagyok. Mondok erre egy nagyon fontos példát, hogy mennyire befogadó, és nem diszkriminatív jellegű a társadalomtudomány. A Társadalomtudományi Kutatóközpontot, ahol most főállásban dolgozom, tulajdonképpen négy intézetből egyesítették Körösenyi András vezetésével. Ez a Politikatudományi Intézet, a Szociológiai Intézet, a Kisebbségkutató Intézet és a Jogtudományi Intézet⁸ és jelenleg ebből a négy intézetből hármat nő vezet⁹. Ráadásul, tudomásom szerint a Corvinus Egyetemen is, illetve nálunk az ELTE ÁJK-án is a tanszékvezetők nők¹⁰. Tehát, ebben a közegben ma már az, hogy női vezetők vannak, teljesen általános, és én kívánom minden tudományterületnek, hogy annyira nagy lehetőséget adjon a nőknek és a férfiaknak, mint a miénk. Sőt, azt kívánom leginkább, hogy ez ne is legyen kérdés. Szerintem csak a tudományos teljesítmény alapján kell különbséget tenni az emberek között, nem pedig a nemük szerint.

Kanyarodjunk rá az interjú tulajdonképpeni apropójára, az ifjúságkutatásokra. Azt mondtad, hogy a '89-es élmények már hozták magukkal, hogy a fiatalok szerepével is foglalkozz. Mi volt az első ifjúságkutatás, amiben részt vettél?

Már egészen korán, azt hiszem, PhD-s voltam, amikor kollégáimmal együtt elkezdtünk egyetemista kutatásokat végezni, még hozzá egy akkor nagyon kurrens területen, az állami- vs. magán-felsőoktatással kapcsolatosan. Közéjük tartozott Kákai László¹¹, aki Pécsen jelenleg egyetemi tanár és intézetvezető, Kern Tamás¹² és Kucsera Tamás Gergely,¹³ illetve további, nagyon kedves kollégák.

Ekkor az 1990-es évek közepénél járunk, teljesen más viszonyok vannak, mint manapság. Dominánsak voltak az állami egyetemek, és csak néhány magánintézmény jött létre. Úgy gondoltuk, az, hogy kik járnak akkor magánegyetemekre, milyen színvonal van ezekben az intézményekben összehasonlítva az állami felsőoktatással, és egyáltalán milyen a diplomák értéke Magyarországon, egy olyan terület, amelyet még soha senki nem kutatott korábban. Valahonnan innen kezdődött a mi kutatásunk, és ebből egyébként publikáltunk is folyóiratcikkeket (pl. Felsőoktatás hallgatói szemmel, Educatio 1996/tél), illetve egy monográfiát¹⁴ is írtunk a kutatótársakkal.

⁷Kovács Imre, akadémikus (1953–): szociológus, 2005 és 2010 között az MTA Politikai Tudományok Intézete igazgatóhelyettese, 2011 és 2012 között az MTA Szociológiai Kutatóintézet igazgatója. Kutatási témái közé tartozik a vidék- és faluszociológia, az elit és a hatalmi viszonyok kutatása.

⁸Korábban az MTA, jelenleg az Eötvös Loránd Kutatóhálózat intézményei.

⁹A Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének igazgatója jelenleg Gárdos-Orosz Fruzsina alkotmányjogász, a Politikatudományi Intézet Igazgatója Szabó Andrea, a Szociológiai Intézet igazgatója pedig Messing Vera szociológus.

¹⁰A BCE Politikatudományi Tanszékének tanszékvezetője Ványi Éva, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetének igazgatója Arató Krisztina.

¹¹Kákai László (1964–): politológus, szociológus, a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének vezetője. Kutatási területei közé tartoznak: helyi önkormányzatok; helyi politika; civil szervezetek, civil társadalom, politikai kultúra.

¹²Kern Tamás (1970–): politológus, a Pécsi Tudományegyetem oktatója, 1998–2011 között a Századvég Politikai Iskola Alapítvány munkatársa.

¹³Kucsera Tamás Gergely (1976–): filozófus, szociológus, közgazdász, a Pécsi Tudományegyetem Alkotmányjogi Tanszékének címzetes egyetemi tanára. Kutatási területei: felsőoktatás, ifjúságpolitika, kultúr- és művészetpolitika, művészetelmélet, filozófia, esztétikátörténet, társadalom és gazdaságtörténet, vezetés- és igazgatáselmélet.

¹⁴Csegény Péter – Kákai László – Kern Tamás – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea: Sikerárgaztat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon. Budapest–Pécs. HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány, 2005.

Ez minden bizonnyal az egyetemista-kutatásaidnak is előzménye lehet, de még mielőtt odajutunk, beszéljünk a nagymintás ifjúságkutatásokról is, amiket már egészen az elejétől, a 2000-es felvételtől vezető kutatóként kísértél.

Igen, amikor 1998-ban az első Orbán-kormány megalakult, akkor az egyik mentorom, Stumpf István kancelláriaminiszter lett, tehát a második számú miniszter Orbán Viktor miniszterelnök után. Stumpf Istvánról tudni kell, hogy ő a hazai ifjúságkutatásnak egy nagyon fontos alakja volt az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, amikor politikai szocializációval foglalkozott, utána pedig választói magatartással. Fiatalon, külső kutatóként dolgoztam a Századvégben, és ott merült fel bennünk, egészen pontosan Gázsó Tiborral folytatott beszélgetéseink során, hogy nagy mintán kellene megvizsgálni, hogy a rendszerváltás milyen traumákat, vagy adott esetben milyen pozitívumokat okozott a magyar ifjúság körében, és folytassuk azokat a hagyományokat, amit Gázsó Ferenc, Stumpf István, Laki László a '90-es évek legelején a *Vesztesek*¹⁵ és a *Rendszerváltás és ifjúság*¹⁶ című kötetekben elkezdték. Ezek közvetlenül a rendszerváltásnak a hatásait vizsgálták, és utána volt egy 4–5 éves időszak, amikor az egész ifjúsági társadalomra vonatkozóan nem jelentek meg nagy kutatások.

Úgy gondoltuk, hogy elsősorban a német Shell Study-t¹⁷ figyelembe véve nálunk Magyarországon is lehetőség lenne, állami források bevonásával, hogy elinduljon egy kutatási program, így megkerestük Stumpf Istvánt az ötletünkkel.

Tudni érdemes, és ez egy nagyon érdekes történet, hogy tőlünk teljesen függetlenül, más kutatóintézetekben, más szellemi műhelyekben pontosan ugyanabban az időben fogalmazódott meg egy ilyen igény, tehát ez valahogy „benne volt” a levegőben. Velünk párhuzamosan Bauer

Béláék elindítottak egy folyamatot, és valamikor 1998 végén, 1999 elején ért össze ez a két kezdeményezés, és kezdődött meg egy deliberáció, el kellene kezdeni az ötleteket összezsírozni. Hozzá tartozik az igazsághoz, és ezt talán Béla is így gondolja, hogy ez nem ment nagyon könnyen. Nekünk is volt egy elképzelésünk, ami ugye a Gázsó-Laki hagyományoknak a továbbvitele, és volt a Béláék által hozott, elsősorban kultúrából vagy oktatás irányából érkező hagyomány, ezeket kellett valahogyan összeilleszteni.

A megoldás az lett, hogy megalapították a Nemzeti Ifjúságkutató Intézetet, Bauer Béla vezetésével, és idehelyeződött a nagymintás kutatások indításához szükséges potenciál. Azt is tudni kell, hogy az első nagymintás kutatásokat tényleg rendkívül széles ifjúságkutatói szakmai konszenzus övezte: emlékszem, és talán azok megerősítenek ebben, akik részt vettek ezeken az üléseken, hogy hosszú-hosszú órákon keresztül győzködtük egymást a kutatókkal, hogy szükség van erre, hogy fontos ez az egész, hogy miről szóljon, hogy mennyire vegyük a különböző iskoláknak a hagyományait figyelembe, és ki vegye fel az adatokat. Ez utóbbi egy nagyon fontos kérdés volt, és az a konszenzusos döntés született, hogy szintén az 1980-as évek végének, 1990-es éveknek a fejleményeit figyelembe véve, a Harcsa István¹⁸ által vezetett KSH osztállyal történik meg a megegyezés. Harcsáék nagyon sok ifjúsággal kapcsolatos kutatást, illetve elemzést készítettek. Végül így alakult ki az együttműködés, és az első nagymintás kutatás adatait KSH kérdezőbiztosi hálózata vette fel, természetesen annak a pozitívumaival és korlátaival együtt: ha bárki ránéz az első kérdőívre, az láthatja, hogy meglehetősen statisztikai szemléletű volt. A KSH adatfelvevői hozzászoktak egy eljárás-hoz, kérdezési technikához, ezért ragaszkodni kellett ezekhez az elvekhez. Ez egyáltalán nem ártott magának a kutatásnak, mert pontosan azt jelentette, hogy tudtunk a korábbi adatfelvételekhez kapcsolódni.

¹⁵ Gázsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest. Ezredforduló Alapítvány, 1995.

¹⁶ Gázsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltozás és ifjúság*. Budapest. Politikatudományok Intézete, 1992.

¹⁷ A Shell Jugendstudie (Shell Youth Study) egy rendszeres németországi ifjúságkutatás, aminek első adatfelvétele 1953-ban volt, és eddigi legutóbbi, a 18. 2019-ben. Az adatfelvételek során kb. 2500 12 és 25 év közötti fiatal kérdezők meg. (https://www.shell.de/about-us/initiatives/shell-youth-study/_jcr_content/root/main/containersection-0/simple/simple/call_to_action/links/item1.stream/1642665746304/cc089c96f35209143fdcdbead8365dc26f9a238/shell-youth-study-2019-summary-en.pdf)

¹⁸ Harcsa István: szociológus, társadalomstatistikus, korábban a KSH Társadalomstatistikai főosztályának vezetője, jelenleg a Fényes Elek Társadalomstatistikai Egyesület elnöke. Kutatási területei: társadalmi rétegződés és mobilitás, életmód és életkörülmények vizsgálata, családszociológia.

Vannak-e olyan eredmények, akár az első felvételekből, akár az azóta felvett nagymintás kutatásokból, amiket kifejezetten fontosnak tartasz, és befolyásolhatták a magyar fiatalokról alkotott képünket?

2020-ig, egy kivételével, mindegyik hullámnak a vezető kutatói teamjében benne voltam, tehát nagyon közelről ismertem a folyamatokat is, a kérdőívek kialakítását, az egész lebonyolítást, és természetesen az eredményeket is. Ami személy szerint nekem egy rendkívül fontos információ volt, az egyrészt az oktatási expanziónak a megjelenése, majd az oktatási expanziónak a befekészése. 2000-tól nagyon szépen látjuk, ahogy növekszik a középszintű oktatásban majd a felsőoktatásban a hallgatói részvétel, és aztán a 2008-as kutatás mutatja meg a plafont, onnantól kezdve látjuk azt is, ahogy elindul lefelé az oktatási expanzió, folyamatosan csökken a rendszerszerű oktatásban résztvevők aránya, majd utána beáll egy szint. Ezt tényleg fantasztikus ívben mutatta meg az ifjúságkutatás.

Egy másik nagyon fontos eredmény az ifjúsági életszakasz kitolódásának a megmutatása. A Zinnecker¹⁹-féle német szociológiai vonal, majd ezt átvéve Gábor Kálmánék fogalmazzák meg Magyarországon először az ifjúsági életszakasz kitolódásának az elméletét, vagyis azt, hogy létrejön egy olyan periódusa az ember életének, amit ifjúságinak nevezünk, amelyik egyszerre független a gyermekkortól, és az úgymond felnőtt kortól is, mert rendelkezik két nagyon fontos jellemzővel. Az egyik a szabadon felhasználható idő [leisure time], és a másik a döntéseknek, a felelősségvállalásnak az elodázása. Ez a kettő együtt érvényesül ebben az ifjúsági életszakaszban. Az elmélet az 1980-as évek közepének Nyugat-Németországában született és Gábor Kálmán kutatásai az 1990-es évek közepén azt mutatták, hogy talán Magyarországon is vannak már ennek jelei. A nagymintás ifjúságkutatások egészen plasztikus bizonyítékkal szolgáltak erre, több szempontból is, először is azért, mert látszott, ahogy az első munkába állás időpontja

kitolódik, majd, amit az előbb is mondtam, az oktatási rendszerben eltöltött idő meghosszabbodik, és végül az első gyermekvállalás időpontja is lényegesen emelkedik.

Ezekből a folyamatokból gyönyörűen lehetett követni az ifjúsági életszakasznak a meghosszabbodást. Ez volt a második. Ezek mind szociológiai jellegűek.

De politikatudományi szempontból is van két nagyon fontos eleme a nagymintás ifjúságkutatásoknak, aminek tényleg elképesztően fontos a hozzáadott értéke. Az egyik az általam politikai generációknak nevezett két csoportnak, két integrációs csoportnak a kimutatása, ez volt a Critical Mass-nemzedék, és a másik pedig a Kuruc.info-nemzedék,²⁰ vagyis a kétezres évek közepére, végére nagyon pontosan lehetett érzékelni, hogy a két világháború közötti társadalmi törésvonalak visszajönnek a 2000-es évek Magyarországon. Így az egyik oldalon a vidéki, feltörekvő, első generációs értelmiségiekből álló, a Jobbikhoz kötődő kuruc.info-nemzedék állt, a másikon a magasabban iskolázott, városi kultúrával rendelkező Critical Mass-nemzedék kezdett összeérni, és versenyt futni egymással. Akkor még nem dőlt el, hogy a kettő közül melyik lesz az, amelyik meghatározó kulturális dimenzióvá válik, és az különösen nem dőlt el, hogy lesz egy harmadik, amely tulajdonképpen mind a kettőt leszorítja, és egyértelműen dominánssá válik a politikai integrációs dimenziók szempontjából.

Ez az egyik, és a másik pedig a fiatalság politikai passzivitásának a teljesen világos és egyértelmű bizonyítékokkal rendelkező leírása, tehát az alacsony politikai érdeklődés, a politikai részvételi passzivitás és a politikai alrendszer alóli kivonulás, ezek szintén kristálytisztán láthatóak voltak a nagymintás vizsgálatokból.

Tehát összeérték bizonyos tendenciák külön-külön, amelyek létezéséről egyébként tudtunk, de így együtt nagyon kevésbé voltak láthatóak, és nagyon szépen látszott a politikától való elfordulás, ezt a szakma úgy hívja, hogy a politikai elidegenedés folyamata.

¹⁹ Jürgen Zinnecker (1941–2011): német ifjúságszociológus, szociálpedagógus, 1986 és 2006 között a siegen-i egyetem professzora, a '80-as évektől a Shell ifjúságkutatás egyik vezetője, az ifjúsági életszakasz oktatási expanzió miatti kitolódására vonatkozó elmélet [jugendliches Bildungsmoratorium] kidolgozója.

²⁰ A két politikai identitáscsoport első leírása az Aktív fiatalok első, 2011-es, egyetemisták és főiskolások körében végzett adatfelvételéhez kötődik, ami az interjú későbbi szakaszában még említésre kerül. A Critical Mass-nemzedék a fenntarthatóság értékeit képviselő magasabb státuszú csoport, míg a Kuruc.info-nemzedék az akkor szélsőjobb oldali Jobbik Magyarországért mozgalommal szimpatizáló csoport elnevezése volt, akiket a rendszerváltás veszteségeként azonosítottak – ld. pl. Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012.

Ami nagyon érdekes, az az utolsó, a 2020-as nagymintás kutatás, amelyik ennek a politikai elidegenedésnek a megtorpanását és egy kicsi visszafordulását mutatja. Déri Andrással készített kutatásaink azt mutatják, hogy lehetséges, hogy ezen a téren a Covid hozhatott valamilyen változást, tehát az otthon töltött idő meghosszabbodása, a karanténidőszak, illetve az, hogy sokkal több impulzus érte a fiatalokat itt a közélettel összefüggésben, lehetséges, megfordította ezt a folyamatot. Ennek a tartóságáról azonban semmit nem tudunk, ehhez ismételtlen valamilyen nagyobb mintás kutatásra lesz szükség.

Itt egy zárójelet szeretnék nyitni. A fiatalok vizsgálatára nem alkalmasak a szokásos felnőtt omnibusz vizsgálatoknak az 1000, maximum 1500 fős mintái, mert ezekbe csak 100–150 18–29 év közötti fiatal kerül be, ezért óriási hibahatárokról beszélünk: ha véletlen mintavételről és személyes megkérdezésről van is szó, akkor is 10–10 százalékpont körüli határokról beszélhetünk, tehát nyilvánvalóan nem lehet érvényes következtetéseket levonni ezekből a kis mintákból. A fiatalokat, és ez egy határozott kutatói javaslatom, ne az ilyen az omnibusz²¹ vizsgálatok alapján vizsgáljuk, hanem a fiatalokra vonatkozó következtetéseket bizony önálló kutatásokból kell levonni. Zárójelet bezárva.

Tehát azt, hogy itt egy egyszeri Covid-hatásról van-e szó, vagy pedig egy tartós, a fiatalságnak egyfajta öntudatra ébredéséről (nem akarok előre szaladni, és ezért tényleg csak egy kérdőjeles mondatként mondom), ezt nem tudjuk ebben a pillanatban megmondani.

Ha már itt tartunk, akkor újra kinyitnám azt a zárójelet, amit most bezártál, mert mostanság egy gyakran felmerülő kérdés, hogy egyáltalán van-e még szükség kvantitatív kutatásokra, ifjúságkutatásokra a big data korában, amikor meg tudjuk nézni, hogy mire keresnek a Google-ben, és mit csinálnak online a fiatalok? Te mit gondolsz erről?

Azok közé tartozom, akik a módszertani pluralizmusnak az abszolút hívei. Virágozzék ezer virág! – és ez nemcsak a kultúrára igaz, hanem a kutatási módszertanra is.

Azt hiszem, hogy nem lehet a különböző módszertanokat elválasztani egymástól. Tehát nincsenek éles határok a big data, a survey és a kvalitatív módszertan között, hanem a XXI. század arról szól, hogy big data, survey és fókuszcsoportos vizsgálat együttes használatával tudunk érvényes válaszokat adni arra a kérdésre, hogy hogyan is gondolkodnak a fiatalok. Mert az igaz, hogy a big data révén tudjuk, hogy milyen kereséseket folytatnak mondjuk a Google-ban, vagy mit csinálnak a TikTokon. Adott esetben rá tudunk nézni, hogy miről beszélgetnek a nyilvános közösségi felületeken, de az attitűdjeiket, bizonyos témákkal kapcsolatos véleményeiket mind a mai napig azért mégiscsak a survey-vel tudjuk a leginkább megismerni, és fókuszcsoportos beszélgetésekkel tudunk ezek mögé nézni. A motivációkat, a miérteket, például hogy miért keresnek rá egy bizonyos szóra a Google-ban, vagy miért úgy gondolkodnak egy adott témáról, ahogyan, azt a kvalitatív módszertan alkalmazása segíti a leginkább.

Mondok egy nagyon konkrét példát. Mondjuk ott van a zöld elköteleződés. Mindenki arról beszél, hogy a fiatalok mennyire zöld elkötelezettek. Ez biztos, hogy így van?! Nem lehetséges, hogy ez is egy középosztálybeli gondolkodásmódnak egy rossz, vagy hamis képe? Szerintem, ha csak a big datát néznénk önmagában, akkor lehet, hogy azt mondanánk, hogy milyen sokan foglalkoznak a zöld kérdésekkel, de amikor például egy survey-ben megkérdezzük, és jól kérdezzük meg, akkor ki fog derülni, hogy azért árnyaltan kell megközelíteni ezt a zöld elköteleződést. Amikor arról van szó, hogy általában zöldnek lenni, az sokak számára nagyon vonzó, de amikor arról van szó, hogy na de akkor fizessél érte többet, sőt, adott esetben sokkal többet, vagy vegyél vissza a saját fogyasztásodból, és ilyen kérdéseket is fölteszünk (ez például a big datával egyáltalán nem vizsgálható), akkor ki fog derülni, hogy a zöld elköteleződés már csak „zöldike” elköteleződés. Amikor pedig fókuszcsoportos beszélgetéseken beszélgetünk erről, akkor meg nagy hallgatás lesz, ha azt kérdezzük meg, hogy akkor mégis te személyesen milyen módon próbálsz ezeket a problémákat megoldani.

²¹ Jellemzően kisebb mintán, rendszeresen végzett kérdőíves kutatások, amelyekre a kutatók/megrendelők néhány kérdésből álló „csomagokkal” nevezhetnek be.

Tehát az az én tanácsom a kezdő kutatóknak, és az egyetemen is ezt tanítom, amikor közvélemény-kutatásról van szó, hogy ne abszolutizáljunk módszereket. A szociológia arról szól, hogy együtt kell kezelnünk a különböző módszertanokat. Persze vannak divatok, egy időben mindenki csak survey-t készített, egy időben mindenki esküdözött a fókuszcsoporthoz, hogy annál jobb módszer talán nincs is, most meg mindenki a big datát emlegeti. Azt gondolom, hogy például a politikai gondolkodást, amiből ugye politikai cselekvés születik, nem lehet csak az egyik, vagy csak a másik módszertannal megvizsgálni, hanem ezek együttesen vezetnek, vagy vezethetnek egy érvényes válaszhoz. Aztán persze az is lehet, hogy egyik sem, de azt hiszem, hogy ez már nem módszertani kérdés, hanem a megismerés határait feszegeti, az viszont visszavezet Arisztotelészig, meg Platónig, most ne nyissuk ki.

Ugorjunk vissza a kronológiához! A másik olyan nagyon jelentős kutatássorozat, amiben meghatározó szereped van, az az Aktív Fialok, aminek a kutatócsoportját 2009-ben alakítottátok, az első kutatás pedig 2011-es. Ennek mi a története, mi hívta létre az igényét?

Ennek nagyon érdekes sztorija van. Ugye vannak négy-évente a nagymintás vizsgálatok, 2000–2008, és ott vagyunk a 2010-es országgyűlési választások környékén, és látjuk, hogy valami megváltozott a politikai viselkedésben. A Fidesz a mandátummegoszlást tekintve kétharmados győzelmet szerez, és a szavazatok számában is óriási többséggel bír, és valahogy érezzük a levegőben, hogy ez a fiatalokra is kihat. Akkor három, éppen egyetemista, illetve doktorandusz hallgató, Oross Dániel²², Róna Dániel²³ és Keil András, akik közül kettőt személyesen ismertem már korábról, megkerestek az egyetemen, hogy szeretnék ezt valahogy megérteni, megvizsgálni a fiatalok körében zajló folyamatokat, és tudták, hogy én ifjúságkutatással is foglalkozom, mit tanácsolnék nekik. Akkor azt kérdeztem, hogy srácok, mennyi pénzetek van? Erre kikerekedett a szemük, és azt mondták, hogy tulajdonképpen pénzük az nincs.

Innen indult az egész beszélgetés, hogy mit lehetne vajon tenni, hogy mégis tudományosan érvényes ered-

ményekhez jussunk és ne kelljen horrorisztikus összegeket kifizetni a tudásért. Így találtuk ki, hogy ha már létrejött ez az Aktív Fialok Kutatócsoport, mi lenne, ha ezt tartalommal is megtöltenénk, és nem általában a fiatalokat vizsgálnánk, ami óriási pénzügyi erőfeszítésbe telik (ezt őszintén mondom, mind a mai napig így van), hanem annak egy kitüntetett rétegét, az egyetemistákat. Még hozzá megpróbálnánk megnézni – mondtuk ezt 2010-ben –, hogy vajon online módon el tudjuk-e őket érni (ne felejtjük el, ez tíz-tizenkét évvel ezelőtti történet), tudunk-e reprezentatív kutatást végezni online módon, low-budget módon, tehát tulajdonképpen a saját ingyen munkánkkal. Nagyon gyorsan rájöttünk a válaszra, hogy nem lehet. Már akkor is szükség volt kiegészítő személyes kutatásra, akkor találtunk ki egy know-how-t, hogy hogyan lehet egyetemistákat Magyarországon reprezentatív módon, személyesen megkérdezni, és ez a know-how mind a mai napig létezik: 2010-ben, majd 2013-ban, 2015-ben és 2019-ben volt Aktív Fialok kutatás országos reprezentatív mintákon.

Most 2023 őszén tervezzük a következő, immár ötödik hullámot. Alapvetően személyes kutatást tervezünk, azonban újra feltettük magunknak azt a kutatási kérdést, hogy vajon 2023-ban lehet-e online módon reprezentatív mintán vizsgálni az egyetemistákat? Nem tudjuk erre a választ, de felkészülünk arra, hogy valójában továbbra is csak a személyes kérdés a megfelelő módszertan. És viccesen itt jegyzem meg, hogy nyitottak vagyunk az irányában, hogy szponzorokat találjunk a kutatásunkhoz, tehát aki a cikket olvasva esetleg úgy dönt, hogy egy ilyen nagyon fontos tudományos célra szeretne áldozni a vagyonából, akkor örömmel várjuk a jelentkezését. A kutatás ugyanis mind a mai napig teljesen nonprofit alapú, ebből mi kutatók lényegében semmilyen anyagi juttatást nem kapunk, itt tényleg mindenki ingyen teszi bele a munkaerejét, a munkaidejét, sőt szabadidejét, mert ez úgymond szerelemgyerek. Ennek kizárólag tudományos értéke és egyértelmű társadalmi hasznossága van, mert nagyon jelentős eredményekhez jutunk, még hozzá teljesen szabadon, hozzáférhető módon, Magyarországon abszolút egyedülállóan. Mi már a 2010-es években megvalósítottuk a Heinrich Böll Alapítvány támogatásával az open access szisztémát, ami az utóbbi

²² Oross Dániel (1985–): politológus, a TK Politikatudományi Intézet Politikai Viselkedés Osztályának vezetője. Kutatási területei: demokratikus innovációk, politikai részvétel, politikai szocializáció, ifjúságpolitika.

²³ Róna Dániel (1984–): politológus, a 21 Kutatóközpont igazgatója. Kutatási területei: Politikai szociológia, közvélemény-kutatás.

években nagyos divatossá vált, tehát a kutatás komplett infrastruktúrája és eredményei az első pillanattól kezdve szabadon felhasználhatók. Teljes adatbázishoz, komplett kérdőívhez lehet hozzájutni, és szabadon hozzáférhetőek azok a kötetek, amiket írtunk, és ezekben a kötetekben különböző szakmai csoportokhoz vagy szellemi műhelyekhez tartozó fiatal és kevésbé fiatal kutatókat hívtunk meg. Abszolút egyedi kutatásról van szó, ezért beszélek róla ennyire nagy szenvedéllyel és ilyen nagy szívvel.

És még biztos rengeteg mindenről lehetne beszélni, én még egy dolgot gondoltam megemlíteni, mert a Friedrich Ebert Alapítvánnyal végzett 2021-es nemzetközi kutatásotok²⁴ még nevében is valamelyest rezonált a nagymintás ifjúságkutatásokra. Mi hívta elő a kutatás szükségességét, és kell-e, hogy legyen folytatása szerinted?

Ritkán szoktam ilyet mondani, de nagyon hálás vagyok a Friedrich Ebert Stiftungnak. Ez nem egy kötelező kör, sokkal több annál. Van egy alapítvány, amelyik teljesen

saját maga indít egy kutatássorozatot azért, hogy megismerje a közép-európai fiatalok gondolkodását.

Erre senki nem ad neki pénzt, senki sem bíztatja őket, hanem öntevékenyen (civil kurázi) megkeres helyi, tehát az adott országban élő kutatókat, és bevonja őket egy kutatási programsorozatba. Megmondom őszintén, én még ilyennel korábban nem találkoztam. Bíró-Nagy András²⁵ kollégámat és engem kerestek meg Magyarországról, és nagyon nagy örömmel vállaltuk el ezt a nem kis munkát, ami egy ilyen nemzetközi összehasonlító kutatás megszervezésével jár.

Egy majdnem egy éves előkészítő munkát követően 2021 nyarán történt, sajnos, (ezért Andrással egy kicsit rossz a szájizunk) online módon az adatfelvétel. Sajnos, 2021 az még egy olyan év volt, és erre már nem nagyon emlékszünk, amikor Közép-Európa szinte egyetlen egy országában sem lehetett személyes kutatást végezni, és egyedül az online metodológia volt az, amelyik minden országban rendelkezésre állt.

²⁴ Bíró-Nagy András – Szabó Andrea: Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest, 2021

²⁵ Bíró-Nagy András (1982-): politológus, nemzetközi kapcsolatok szakértő. A Policy Solutions politikai elemzőintézet igazgatója, a TK Politikatudományi Intézet kutatója, a Magyar Politikatudományi Társaság elnökségi tagja..

A kutatásban részt vettek a V4-es országok, Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, és ami teljesen egyedülállóvá teszi, hogy ezeken túl a három balti ország, Lettország, Litvánia és Észtország is. Ennek a hét országnak egy időben egyszerre ugyanazon kérdőívvel történt a kutatása. Az is lehetővé vált annak a bizonyos egyéves előkészítő munkánknak a során, hogy egy kicsit összerakjuk a különböző kutatási problémákat. Nem egyszerűen egy standard kérdőívet vettünk fel, amilyen általában a nagy nemzetközi összehasonlító kutatásoknál történni szokott – nyugat-európai, amerikai kollégák létrehoznak egy kérdőívet, akkor ezt kérdezd le, az mindegy, hogy abszolút nem adekvát a közép-európai környezetbe. Nem, tehát itt lehetőség volt egy deliberációra, amikor hosszú-hosszú órákon keresztül győzködtük egymást (mindezt interneten), hogy milyen kérdések legyenek benne az adott kérdőívben. Természetesen azt tudni kell, hogy egy kérdőív végső formájának létrehozása az egy, maximum két embernek a feladata, szlovén kollégák vállalták ezt a munkát, akik már egy előző hullámban a balkáni országokra kiterjedő kutatási láb kérdőívét is összerakták.

Ezen kívül lehetőség volt arra, és ezt is a Friedrich Ebert Stiftung finanszírozta, hogy minden országban külön-külön interjúkat és fókuszcsoportos vizsgálatokat készítsenek. Mindamellet minden ország eltérhetett a központi kérdőívtől, és országspecifikus kérdéseket tehetett fel. Ez óriási lehetőség, hiszen nemcsak a V4-es

és balti összehasonlítás állt rendelkezésre, de pluszban még nemzetspecifikus kérdéseket is beemelhetett, amit mindannyian megkaptunk. Tehát minden résztvevő ország látta a helyi, országspecifikus problémákat is.

Hogy szükség van-e ennek a folytatására? Nagyon remélem, ha nem is jövőre, még csak nem is két év múlva, de mondjuk 2026-ban, öt év elteltével sikerül legalább részben megismételni a kutatást, és azt is megmondom, hogy miért. Nagyon kevés V4-es és különösen nagyon kevés V4 plusz balti államok összehasonlító kutatási lehetőség van, és még ezen belül is nagyon kevés a fiatalokra vonatkozó kutatás. Azt gondoljuk, hogy a V4-es országok mennyire hasonlóak történelmileg, de valójában nagyon kevés olyan tényleges empirikus információ van, amellyel bizonyítani tudjuk ennek az állításnak a validitását, vagy éppen meg tudjuk cáfolni azt. A mi elemzéseink, amit Bíró Andrissal, illetve a többi kollégával készítettünk (ma már több angol nyelvű eredmény is publikálásra került) azt mutatják, hogy részleges hasonlóságokról beszélhetünk ezen országokban. A magyar fiatalok például több szempontból eltérőek az összes többi országtól, és különösen igaz ez a politikai gondolkodásra. Különösen érdekes, hogy hol helyezkednek el a magyar fiatalok az optimizmus-pesszimizmus skálán, és az ő kritikus hozzáállásuk egészen egyedülálló az összes ország között.

Viszont van egy nagyon pozitív végkicsengése mindannak, amit mondtam, vagy egyáltalán a kutatásnak; nevezetesen az, hogy a fiatalok európai uniós elköteleződése mind a hét országban nagyon magas, és ezen országok között nincs olyan, amelyik kivételt képezne. Tehát a magyar fiatalok is nagyon elkötelezettek az európai uniós tagság mellett. Bár nagyon sok dimenzió elválasztja őket, annak ellenére, hogy a történelmi múltjukban sok a hasonlóság, az mindenképpen összeköti a közép-kelet-európai fiatalokat, hogy számukra a nemzeti identitáson túl az európai identitás is fontos tényező.

Mindjárt jön az utolsó kérdés, de előtte: van-e még bármi olyan, amiről szerinted beszélni kellene, ha a témánk Szabó Andrea mint ifjúságkutató?

Talán az, hogy én magamat már nem egyszerűen ifjúságkutatóként definiálom, nem minden percemet töltöm ma már ifjúságkutatással. A 2000-es évek közepén, a 2010-es években sokkal több időben foglalkoztam ifjúságkutatással, ma már általában inkább a politikai magatartás, ezen belül is a politikai érdeklődés foglalkoztat. Pont ez, tehát a politikai érdeklődés köti össze a pályafutásom során megtalált területeket, tehát az ifjúságkutatást, a politikai magatartást és a választói magatartást.

Most már ezek a témák érdekelnek leginkább, de nagyon érdekes például, hogy most fogunk beadni kutatótársaimmal egy nagy OTKA-pályázatot, és ebben a második választóval szeretnénk foglalkozni, amelyik megint egy kicsit visszavezet engem a fiatalokhoz, viszont már a választói magatartással, a politikai viselkedéssel és a politikai érdeklődéssel összekötve.

Ha most találkoznál a 1989-ben a parlament előtt álló Szabó Andival, mit mondanál neki? Milyen tanácsot adnál neki?

Kitartás, egyszer majd oda fogsz jutni, ahová szeretnél. A másik pedig az, hogy ne foglalkozz azzal, hogy a külvilág mit mond, csak azzal, hogy te saját magad mit gondolsz magadról! És azt mondanám, hogy képes vagy arra, hogy a terveidet megvalósítsd. De, ami a legfontosabb, ennyi idő után azt mondanám magamnak, hogy még mindig tudsz tükörbe nézni!